

Хмелюк Т.В.

здобувачка вищої освіти освітньо-наукової програми «Спеціальна освіта»
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ (Україна)

РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З РАС

Анотація. У статті розглянуті питання загального розвитку дітей молодшого шкільного віку із розладами аутистичного спектру, а також особливості розвитку когнітивної сфери таких дітей. В роботі зазначені особливості різних типів пізнання та їх значення для розвитку людини. Були виділені «афективна» та «когнітивна» гіпотези, які розглядають аутизм як наслідок порушень когнітивних процесів і емоційної сфери.

Ключові слова: розлади аутистичного спектру, когнітивна сфера, типи пізнання, молодший шкільний вік, розвиток дитини.

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ СФЕРЫ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С РАС

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы общего развития детей младшего школьного возраста с расстройствами аутистического спектра, а также особенности развития когнитивной сферы таких детей. В работе указаны особенности различных типов познания и их значение для развития человека. Были выделены «аффективная» и «когнитивная» гипотезы, которые рассматривают аутизм как следствие нарушений когнитивных процессов и эмоциональной сферы.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, когнитивная сфера, типы познания, младший школьный возраст, развитие ребенка.

DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE SPHERE OF PUPILS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS AT PRIMARY SCHOOL

Abstract. The article considers the issues of general development of primary school children with autism spectrum disorders, as well as the peculiarities of the development of the cognitive sphere of such children. The peculiarities of different types of cognition and their significance for human development are indicated in the work. Were allocated out «affective» and «cognitive» hypotheses, which consider autism as a consequence of disorders of cognitive processes and the emotional sphere.

Key words: autism spectrum disorders, cognitive sphere, types of cognition, primary school age, child development.

Постановка проблеми. Розлади аутичного спектру (РАС) – гетерогенна група порушень нейророзвитку, що включають різні нозологічні дефініції (синдром Аспергера, синдром Каннера, дитячий аутизм, атиповий аутизм, а також безліч хромосомних і генетичних синдромів), які характеризуються тріадою порушень соціальної взаємодії, спілкування, стереотипної поведінки. На сучасному етапі в українській системі шкільної освіти набуває все більшого значення питання інтеграції дітей із різними порушеннями у закладах загальної шкільної освіти. Про це свідчать нормативно-правові документи щодо освіти та навчання соціалізації дітей із особливими освітніми потребами: Наказ МОН України «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» (2015), Наказ МОН України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017). Отже ця тенденція обумовлює підвищення інтересу науковців до вивчення проблеми розвитку когнітивної сфери учнів початкової школи з РАС [4, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою розвитку когнітивної сфери особистості займалися такі вчені як: А. Дистервег, Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинський. Сьогодні питання когнітивної сфери учнів початкової школи з РАС досліджуються в наукових працях таких педагогів та методистів як: С.А. Гончаренко, А.Й. Ваврик, Є.П. Верещак, О.В. Гнатюк, Т.П. Захарчук, Л.О. Кондратенко, Л.М. Манілова, Л.М. Строкач.

Мета нашої роботи полягає у дослідженні розвитку когнітивної сфери учнів початкової школи з РАС.

Виклад основного матеріалу. Діяльність людини вкрай різноманітна і дуже складна по змісту та за будовою. Вже з раннього дитинства людина включається в різні види діяльності, одна з яких – пізнавальна. Пізнанням називають активну діяльність людей, яка спрямована на розвиток знань.

Проблеми пізнання вирішуються в рамках теорії гносеології. Пізнання включає в себе наступні складові: об'єкт пізнання (на що спрямоване пізнання); суб'єкт пізнання (певний носій пізнавальної діяльності, це можуть бути окремі люди або група людей, а також суспільство в цілому); рівні пізнання (чуттєве та раціональне).

Чуттєве пізнання включає в себе наступні компоненти:

- відчуття (результат впливу зовнішнього світу на органи чуття людини, коли передаються окремі властивості предмета: колір, звучання, запах);
- сприйняття (сукупність відчуттів, коли з'являється цілісний образ предмета);
- уявлення (образи в пам'яті, образи на основі минулих відчуттів і сприйняття) [2].

Раціональне пізнання це процес абстрактного мислення, що включає в себе три ступені:

- 1) поняття (елементарна частинка раціонального мислення, яке відображає загальні ознаки предмета і виражається за допомогою слів і словосполучень);
- 2) судження (сукупність понять, що відображає зв'язки і відносини між предметами і властивостями);
- 3) висновок (вища форма раціонального пізнання, коли з декількох суджень з'являється нове судження на основі законів логіки) [1].

Основним джерелом пізнання людини є практика. Але в цьому і полягають труднощі розвитку когнітивної сфери дітей із РАС.

Залежно від характеру навчальної діяльності та очікуваних результатів учням необхідно вибирати різні стратегії і прийоми освоєння конкретної предметної області. Таким чином, навчальні стратегії, прийоми і вміння виступають основними аспектами в здійсненні успішного навчання. Створенням навчальних стратегій займався Р. Оксфорд. Він виділяє такі навчальні стратегії, які поділяються на дві групи: основні і допоміжні. До

основних стратегій відносяться: стратегії пам'яті (стратегії, що базуються на механізмах людської пам'яті, а саме угруповання, структурування, створення логічних зв'язків, використання звуку, образів, рухів); когнітивні стратегії (використання прийомів дедуктивного та індуктивного заключення, порівняльного аналізу, підведення підсумків тощо); компенсаторні стратегії (використання синонімів, невербальних засобів, ухилення від використання мовних явищ, в правильності яких учні не впевнені). Групу допоміжних стратегій складають: метакогнітивні стратегії (планування процесу роботи над завданням, самооцінка і самоконтроль навчальної діяльності, створення умов для ефективної роботи, організація робочого місця); емоційні, афективні стратегії (вміння володіти собою, заспокоюватися, звільнятися від почуття тривоги); соціальні стратегії (співпраця з партнерами по навчанню, співпереживання, облік здібностей, можливостей співрозмовника і його соціокультурних особливостей). Наведена вище класифікація ґрунтується не на особливостях предмета, а на діях того, хто навчається, що дозволяє використовувати ці стратегії в будь-якій предметній області і в подальшому навчанні [7, с. 342].

Систематичне застосування школярами різних способів пізнавальних стратегій, в процесі навчання, активізує мобільність при вирішенні когнітивних завдань. Ті, що навчаються будуть здатні більш продуктивно працювати з отриманою інформацією, знаннями, а також творчо і оперативно включати їх в практичну діяльність, і застосовувати їх в нових умовах.

У клітинах головного мозку дітей, які страждають аутизмом, виявлено зміна енергетичного обміну: знижені клітинна енергетика і запас енергії мітохондрій, що може призводити до когнітивних порушень, проблем із стратегіями пізнання та мовою. «Афективна» і «когнітивна» гіпотези розглядають аутизм як наслідок порушень когнітивних процесів і емоційної сфери. «Афективна» гіпотеза була запропонована Р. Хобсоном, який розділяв уявлення Л. Каннер про природжені порушення емоційних контактів. Ця теорія не отримала широкого поширення, так як вона виявилася

недостатньою для пояснення дефіциту соціалізації у дітей із РАС. «Когнітивна» гіпотеза, навпаки, в останній час активно розвивається, торкаючись в основному таких сфер РАС, як порушення соціалізації і комунікації [3, с. 4-6].

Діти з аутизмом часто неправильно розуміють бажання і поведінку оточуючих, ставляться до них як до неживих предметів. Вони перебувають в розгубленості в тих ситуаціях, коли необхідно здогадуватися про наміри, знання і емоції інших. Відзначається зниження емоційної чуйності та розуміння. Виділяють наступні труднощі розвитку когнітивної сфери дітей початкової школи з РАС:

- 1) Дефіцит соціально-емоційної взаємодії, починаючи, наприклад, від відхилення у соціальному вмінні зблизитись та неспроможності вести нормальну розмову до зниження вміння ділитись інтересами, емоціями, афектами та до неспроможності ініціювати чи відповідати на соціальну взаємодію.
- 2) Дефіцит невербальної комунікації, яка використовується у соціальній взаємодії, починаючи, наприклад, від недостатньої цілісності вербальної і невербальної комунікації до порушень зорового контакту і мови тіла або до дефіциту у розумінні і використанні жестів та до повної відсутності міміки і невербальної комунікації.
- 3) Дефіцит вміння розвивати, підтримувати та розуміти стосунки, починаючи, наприклад, від труднощів у регулюванні поведінки в різних соціальних ситуаціях до труднощів у спільних іграх на уяву і зав'язуванні стосунків та до відсутності інтересу до однолітків [2].
- 4) Надзвичайно обмежені, зациклені інтереси, ненормальні з точки зору інтенсивності чи зосередженості (наприклад, сильна прив'язаність або захоплення незвичними об'єктами, надмірно обмежені чи стійкі інтереси).
- 5) Гіпер – або гіпочутливість до отриманої сенсорної інформації, незвичайний інтерес до сенсорних особливостей навколишнього середовища (наприклад, очевидна байдужість до болю або температури,

негативна реакція на конкретні звуки чи текстури, надмірне обнюхування чи обмацування об'єктів, захоплення спогляданням світла чи рухів) [4, с. 102-103], [6, с .110].

Висновки. Таким чином, про порушення комунікативного та соціального розвитку дитини з РАС можна говорити вже на ранніх етапах розвитку. Відбувається спотворення всіх складових взаємодій: спілкування не стає джерелом розвитку для дитини. Розглянуті нами порушення розвитку при розладах аутичного спектра носять системний характер, в результаті чого формування в свідомості дитини цілісної картини світу не відбувається, що є перешкодою для здійснення і присвоєння соціального досвіду. Особливості сприйняття, мислення і пам'яті заважають формуванню гармонійної комунікативної поведінки.

Список використаних джерел

1. Вихідні принципи гнесології .Філософія як світогляд. StudFiles//studfile.net//
2. Гладуш В.А. Корекція розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями засобами фізичного виховання / В. А. Гладуш, А. М. Висоцька, С. О. Дубовський // Вісник післядипломної освіти. Випуск 12(41) «Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б») 2020, – С. 44-62. [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41))
3. Кулик В.Г. Аутичні діти: які вони? / Кулик В.Г. // Дефектолог. – 2013 - № 8. – С. 4-6.
4. Колупасва А.А., Таранченко О.Н. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. – Харків 2019. – С. 102-103.
5. Колупасва А.А., Коваль Л.В.,Компанець Н.М.,Квітка Н.О.,Лапін А.В. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання:навчально-методичний посібник. – Харків 2019. – С.7-14.
6. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги:навчальний посібник – Львів 2010 Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – С.110
7. Oxford R .Language learning strategies :what every teacher should know.The University of Alabama 1990. – 342 p.

Матеріали подані в авторській редакції